

Fredspriset till finansiell institution

ANN-SOFIE ISAKSSON

Nobels fredspris gick 2006 till mikrokreditorganisationen Grameen Bank och dess grundare Muhammad Yunus, verksam i Bangladesh. För första gången gavs utmärkelsen således till en finansiell institution och dess upphovsman. Enligt *Economist* (2006) utgörs dock den enda överraskningen med denna utnämning av att den inte kommit förrän nu; Yunus och Grameen har tidigare mottagit en lång rad utmärkelser och priser från andra institutioner. Nobelkommitténs motivering (Norwegian Nobel Committee 2006) lyfter fram Yunus och Grameens insatser för ekonomisk och social utveckling underifrån, och framhåller att varaktig fred inte kan uppnås om man inte hittar vägar att bekämpa fattigdom. Mikrokrediter pekas ut som en sådan väg, och beskrivs som en viktig frigörande kraft för fattiga, och i synnerhet för kvinnor. Vidare talar man om Muhammad Yunus som en visionär vars arbete hjälpt miljoner människor, samtidigt som det har inspirerat andra organisationer att starta liknande verksamheter.

Mikrokreditrörelsen, som utvecklades under 1970-talet (Gangemi 2006), har i dag spridit sig till merparten av världens utvecklingsländer och får, som tydliggörs av fredspriset, i dag mycket uppmärksamhet. I fråga om utvecklingspolicy är det få initiativ som har genererat så mycket entusiasm. I korthet kan mikrokrediter sägas innebära mindre lån som utan krav på finansiell säkerhet erbjuds till fattiga människor som annars skulle sakna kreditmöjligheter. Tanken är att en liten summa kan möj-

liggöra småskaligt företagande, något som i sin tur kan hjälpa människor ur fattigdom. På så sätt kan mikrokrediter ses som en hjälp till självhjälp. Mikrokreditrörelsens förespråkare menar att krediterna ger fattiga människor möjlighet att skapa varaktiga försörjningskällor, och att de därmed hjälper människor ur fattigdom. Dessutom hävdas ofta att det faktum att många mikrokreditorganisationer främst riktar sina lån till kvinnor har bidragit till att förbättra kvinnans sociala och ekonomiska ställning i samhället och inom familjen (Yunus 1998). Enligt United Nations Capital Development Fund (UNCDF 2007) finns det i dag mer än 7 000 mikrokreditorganisationer i världen. Dessa verksamheter är självfallet inte identiska, så låt oss titta närmare på det sätt mikrokrediter tillhandahålls av just Grameen.

Grameen Bank

Medelstorleken på ett lån från Grameen ligger runt 130 amerikanska dollar (*Fortune* 2006) och är i första hand avsett att möjliggöra småskalig affärsverksamhet. Grameens låntagare har en sak gemensamt: de är alla fattiga. Dessutom är de allra flesta av dem kvinnor. Som Yunus berättar i sin Nobelföreläsning utfärdar banken i dag lån till nära 7 miljoner fattiga människor i Bangladesh, av vilka 97 procent är kvinnor. Lån direkt riktade till kvinnor kan motiveras på flera olika sätt. För det första menar Yunus att när kvinnor förvaltar hushållets pengar kommer de i större utsträckning hela familjen till gagn (Yunus 1998). Utifrån detta resonemang borde mikrokrediter ge större effekt i fråga om fattigdomsbekämpning om de riktas till kvinnor. Vidare lyfter Yunus (1998) fram det feministiska perspektivet, och menar att tillgång till mikrokrediter ger de berörda kvinnorna högre socioekonomisk status både i och utanför hemmet. Ett annat viktigt argument är att lån till kvinnor

INLÄGG

Ann-Sofie Isaksson är doktorand med inriktning mot utvecklingsekonomi på National-ekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet. Ann-Sofie.Isaksson@economics.gu.se

erfarenhetsmässigt innebär mindre risk än lån till män (Banyard 2006).

Grameens mikrokrediter bygger på ett system där lån utbetalas individuellt, men där lånens återbetalning sker kollektivt. Låntagare går samman i grupper om fem personer, och till att börja med får två av dessa lån. Förutsatt att de sköter sina återbetalningar får de övriga i gruppen också möjlighet till lån (Bedell 2006). Gruppmedlemmarnas fortsatta kreditmöjligheter är sedan beroende av att gruppen som helhet sköter sina återbetalningar, som vanligtvis sker veckovis och i små summor (Haque 1998). Det finns således utrymme att inom gruppen hjälpa varandra med återbetalningar för att på så sätt trygga medlemmarnas fortsatta möjligheter till lån. Vad som kanske är ännu mer avgörande i sammanhanget är dock det sociala tryck för återbetalning som systemet skapar. För Grameens mikrokrediter kan kollektivt ansvarstagande, eller gruppträck om man så vill, sägas utgöra ett slags substitut för finansiell säkerhet, något som tycks fungera väl med tanke på att andelen lån som återbetalas i tid ligger på ca 99 procent (Fortune 2006).

Bankens höga återbetalningssiffor, vilka förstås bidrar till dess överlevnad, beror troligen både på den kollektiva återbetalningsformen och på att merparten av lånen ges till kvinnor. Banyard (2006) pekar även på att Grameen Bank företrädesvis är verksam på landsbygden. Detta kan mycket väl påverka återbetalningarna då man skulle kunna hävda att stadens befolkning är mer mobil, och därmed mer benägen att försvinna med pengarna, än den fattiga befolkningen på landsbygden. Den geografiska mobiliteten, eller bristen på sådan, skulle även kunna vara en faktor som gör kvinnor till säkrare låntagare än män, då kvinnans traditionella roll inom hemmet och familjen kan sägas binda henne, i större utsträckning än mannen,

till en plats. Ytterligare en faktor som diskuteras av Banyard är att Grameen aktivt söker upp sina klienter. Bankens anställda besöker byar på landsbygden där de går från dörr till dörr i sökandet efter potentiella låntagare. Detta innebär höga transaktionskostnader, men ger också en omfattande förstahandskunskap om, och personlig relation till, bankens kunder. Relevant för bankens överlevnad är förstas också dess räntnivåer, vilka varierar men kan sägas ligga runt 20 procent (Banyard 2006). Yunus poängterar att pengarna som utbetalas inte är bistånd, och att räntan måste ligga på en nivå som är hållbar för långivaren (Economist 2006).

Grameen Bank har efter hand utvecklats sin verksamhet och utfärdar numer även andra typer av lån, såsom studielån och huslån (Yunus 2006a). Dessutom sträcker sig Grameens verksamhet i dag långt utanför bankens ramar; organisationen har i nuläget runt 10 andra funktioner i fält från solenergi till hälsovård (Gangemi 2006). Dessa sidoverksamheter faller enligt Yunus inom ramen för socialt företagande, dvs ambitionen är inte att de ska vara vinstbringande utan snarare att de ska fylla en social funktion. Tillverkning av vitaminberikad yoghurt, som ska säljas till fattiga till ett mycket lågt pris, är ett av de senare i raden av sociala projekt som Grameenorganisationen är involverad i (Yunus 2006a).

Mannen bakom banken

Vem är då Muhammad Yunus, visionären bakom den växande Grameenorganisationen? Yunus, som genom omfattande publicitet och en lång rad utmärkelser i dag är välkänd i hemlandet såväl som internationellt, föddes 1940 i Chittagong, Bangladesh, där han växte upp i en relativt välbeställd familj. År 1957 inledde han nationalekonomistudier vid Dhaka University och 1961 tog

han en magisterexamen i ämnet. Efter det arbetade han en period som forskarassistent på ett ekonomiskt forskningsinstitut, och senare även som föreläsare på Chittagong College. Genom ett Fulbrightstipendium fick Yunus möjlighet att studera nationalekonomi i USA, där han 1969 doktorerade vid Vanderbilt University. Efter detta arbetade Yunus som lektor på Middle Tennessee State University fram till 1972 då han flyttade tillbaka till Bangladesh för att undervisa i nationalekonomi vid Chittagong University (se *Nationalencyklopedin* 2007 och Muhammadyunus.org 2007).

Yunus beskriver i sin Nobelföreläsning hur han under 1970-talet, omgärdad av Bangladesh fattigdom, upplevde det som olustigt att föreläsa om eleganta ekonomiska modeller. I stället ville han åstadkomma något konkret på fältet. Som ofta återberättats vaknade idén till kreditverksamheten när Yunus under denna period besökte en fattig by där han räknade ut att befolkningens totala lån, lånade under mycket ogynnsamma förhållanden, uppgick till endast 27 amerikanska dollar. Ur egen ficka lånade han de 42 berörda personerna de 27 dollar som krävdes för att göra dem fria från de slavlika förhållanden han ansåg att deras tidigare lån innebar. Några år senare, efter att i mindre skala fortsatt sin låneverksamhet, etablerades Grameen Bank.

Mikrokrediter – trots all positiv uppmärksamhet inte okontroversiella

Utifrån all positiv publicitet kring mikrokrediter i allmänhet och Yunus och Grameen i synnerhet skulle man kunna tro att det råder konsensus angående verksamhetens positiva effekter. Mikrokrediterna möter dock kritik från flera håll.

Låt oss börja med den punkt som vid första anblick kanske sticker mest i ögonen. Ett ränteläge som ligger i span-

net 15–35 procent (Banyard 2006) kan, för en finansiell institution som just fått Nobels fredspris, tyckas högt. Relativt sett, i jämförelse med andra lånealternativ tillgängliga för Bangladesh fattiga befolkning, är dock Grameens ränteläge lågt; att låna till en ränta på 20 procent anses nog av de flesta vara att föredra framför att inte kunna låna alls, eller att vara utlämnad till oseriösa långgivare med räntenivåer på över 100 procent. I själva verket var Grameens räntor i början för låga för att banken skulle bära sig ekonomiskt, och man blev därför tvungen att förlita sig på externa finansieringskällor. I dag är som sagt ståndpunkten att räntorna ska sättas på för långgivaren hållbara nivåer (*Economist* 2006).

Ytterligare en kritik framförs av Rahman (1999), som visserligen menar att mikrokrediter har lett till positiva socioekonomiska förändringar för många hushåll i Bangladesh, men samtidigt ställer sig kritisk till det sociala tryck som låntagarna utsätts för i syfte att göra återbetalningar i tid. Rahman hävdar att detta tryck har bidragit till att många ägnar sig åt ”loan recycling”, dvs att ta nya lån för att kunna återbetala de gamla. Enligt Rahman hamnar många fattiga kvinnor med tillgång till mikrokrediter på så sätt i ett låneberoende. Om nya lån används för att återbetala tidigare lån kan man mer generellt ifrågasätta huruvida krediterna verkligen går till vad de är avsedda för, nämligen småskalig affärsverksamhet.

Som diskuteras av bl a Kabeer (2001) och Johnson (2005) så är forskningen avseende effekten av mikrokrediter på kvinnans ställning långt ifrån samstämmig. Goetz och Gupta (1996) menar att man gör en missbedömning om man tror att kvinnors ökade tillgång till krediter automatiskt översätts i ökad kvinnlig kontroll över hushållets ekonomiska resurser. Enligt deras resultat spenderas eller investeras en ansenlig del av lånen

till kvinnliga låntagare av deras manliga släktingar, medan kvinnorna själva får stå för den finansiella risken. Utifrån detta ifrågasätter författarna jämställdhetseffekten av kredittillgången. Enligt Goetz och Guptas argumentation kan mikrokrediter t o m verka för att etablera kvinnors traditionella roller, då krediterna kan sägas uppmuntra försörjning från hushållsnära aktiviteter snarare än utbildning och lönearbete. Hashemi m fl (1996), finner å andra sidan att mikrokrediter i Bangladesh har positiva effekter på kvinnlig frigörelse, vilken de mäter genom faktorer såsom kvinnors ägande och inflytande över beslutsprocesser rörande familjens produktion. Vidare indikerar Khandker och Pitts (1998) resultat att tillgången till mikrokrediter visserligen generellt påverkar faktorer som hushållens arbetsutbud, utbildning och konsumtion positivt, men att denna påverkan är starkare i de fall krediterna ges till kvinnor. Det senare tycks tyda på att de kvinnliga låntagarna åtminstone delvis får möjlighet att förvalta krediterna själva, och kan dessutom ur ett fattigdomsperspektiv sägas motivera mikrokrediter direkt riktade till kvinnor.

Goetz och Gupta (1996) liksom Neff (1996) menar att man i bedömningen av mikrokreditororganisationernas framgång lägger alltför stor vikt vid återbetalningssiffror. Perspektivet borde här i större utsträckning vara låntagarens, med fattigdomseffekter av kredittillgång i främsta fokus. Även om ekonomer mycket riktigt ofta fascinerar över Grameens förvånansvärda soliditet så bör man i detta sammanhang, till Grameens försvar, säga att banken själv varje år utvärderar sin verksamhet utifrån dess klienters svar på tio fattigdomsrelaterade frågor rörande faktorer som tillgång till dricksvatten och husrum (Yunus 2006b). Bara om alla tio

villkor är uppfyllda anses familjen ha tagit sig över fattigdomsgränsen. 58 procent av Grameens låntagare befinner sig i dag över denna gräns (*Fortune* 2006).

Goetz och Gupta (1996) framhåller även att man bör vara försiktig med att framställa fattigdomsfrågan som ett lättåtgärdat likviditetsproblem, då detta kan göra att man förbiser strukturella faktorer som skapar ekonomisk marginalisering och kvarhåller människor i fattigdom. I samma anda menar Neff (1996) att om man lägger stor vikt vid mikrokrediter i ett lands utvecklingsprocess så lägger man över ansvaret för fattigdomsbekämpningen på de fattiga själva. En övertro på mikrokrediters potential skulle då kunna leda till nedskärningar i traditionella utvecklingsprogram och välfärdssystem, såsom utbildning och hälsovård.

Att döma av det utrymme mikrokrediter fått i utvecklingsdebatten, samt av den kritik som uttrycks, så hyser man stora förhoppningar till deras effekter. Många invändningar tycks främst röra om krediterna verkligen kan åstadkomma de stordåd som åläggs dem. I vilken utsträckning mikrokreditororganisationerna kan leva upp till ambitiösa mål som att förbättra kvinnans socioekonomiska status eller minska världens fattigdom tycks än så länge ovisst. Vad som däremot kan sägas med säkerhet är att mikrokreditororganisationerna erbjuder formella kreditmöjligheter till fattiga människor som annars tenderar att hamna utanför det finansiella systemet, något som i sig kan förtjäna utmärkelser. Fredspriset innebär ännu ett offentligt erkännande av mikrokreditverksamheten, som med stor sannolikhet kommer att locka ut fler finansiella aktörer på arenan. Kanske kommer det även att mana till vidare forskning om krediternas ännu ej fastslagna effekter.

REFERENSER

- Banyard, P (2006), "The Peace Prize", *Credit Management*, december 2006, s 46-47.
- Bedell, D (2006), "Banker Bags Peace Prize", *Global Finance*, vol 20, nr 10, s 9.
- Economist* (2006), "Macro Credit", vol 381, nr 8 500, s 78.
- Fortune* (2006), "From Microcredit to Microcapitalism", vol 154, nr 7, s 22.
- Gangemi, J (2006), "What the Nobel Means for Microcredit", *Business Week Online*, 16 oktober 2006.
- Goetz, A M och R S Gupta (1996), "Who Takes the Credit? Gender, Power, and Control Over Loan Use in Rural Credit Programs in Bangladesh", *World Development*, vol 24, nr 19, s 45-63.
- Haque, MZ (1998), "Grameen Bank", *Economic Review*, vol 29, nr 4, s 40-41.
- Hashemi, S M, A P Riley och S R Schuller (1996), "Rural Credit Programs and Women's Empowerment in Bangladesh", *World Development*, vol 24, s 635-653.
- Johnson, S (2005), "Gender Relations, Empowerment and Microcredit: Moving on From a Lost Decade", *The European Journal of Development Research*, vol 17, s 224-248.
- Kabeer, N (2001), "Conflicts Over Credit: Re-Evaluating the Empowerment Potential of Loans to Women in Rural Bangladesh", *World Development*, vol 29, nr 1, s 63-84.
- Khandker, S R och M M Pitt (1998), "The Impact of Group-Based Credit Programs on Poor Households in Bangladesh: Does the Gender of Participants Matter?", *Journal of Political Economy*, vol 106, s 958-996.
- Muhammadyunus.org (2007), "About Dr. Yunus: Education", [http://muhammadyunus.org/content/view/18/33/lang,en/\(2007-01-08\)](http://muhammadyunus.org/content/view/18/33/lang,en/(2007-01-08)).
- Nationalencyklopedin* (2007), "Yunus, Muhammad", [http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=1008376&i_word=yunus\(2007-01-08\)](http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=1008376&i_word=yunus(2007-01-08)).
- Neff, G (1996), "Microcredit, Microresults", *Left Business Observer*, nr 74.
- Norwegian Nobel Committee (2006), "The Nobel Peace Prize for 2006", [http://nobelpeaceprize.org/eng_lau_announce2006.html\(2007-01-08\)](http://nobelpeaceprize.org/eng_lau_announce2006.html(2007-01-08)).
- Rahman, A (1999), "Micro-Credit Initiatives for Equitable and Sustainable Development: Who Pays?", *World Development*, vol 27, s 67-82.
- UNCDF (United Nations Capital Development Fund) (2007), [http://www.uncdf.org/english/microfinance/facts.php\(2007-01-08\)](http://www.uncdf.org/english/microfinance/facts.php(2007-01-08)).
- Yunus, M (1998), *Banker to the Poor*, Aurum Press Ltd, London.
- Yunus, M (2006a), "Nobel Lecture", [http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2006/yunus-lecture-en.html\(2007-01-08\)](http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2006/yunus-lecture-en.html(2007-01-08)).
- Yunus, M (2006b), "Ten Indicators to Assess Poverty Level", [http://www.grameen-info.org/bank/tenindicators.htm\(2007-01-08\)](http://www.grameen-info.org/bank/tenindicators.htm(2007-01-08)).